

The Issue of I'jaz of the Resm-i Mushaf **Lokman ŞAN***

Abstract

The verses of the Qur'an were first written down by the revelation scribes with various writing materials, with the directive of the Prophet Muhammad (pbuh). These verses, which were not written tidily and in the form of a book, were later collected by the caliph Abu Bakr and turned into a book in order to prevent the verses from being lost. Caliph Uthman reproduced the Qur'an, which was made into a book by Abu Bakr. The mushafs that Caliph Uthman reproduced have long been the subject of discussion in terms of their writing characteristics. The history of these discussions goes back to ancient times. In this context, issues such as where the orthographic features of the mushaf come from, whether the way the words are written is tawqifi provided by the order and approval of the Prophet, whether the words of the Qur'an are written correctly, the importance of complying with these orthographic features of the mushaf, and whether the Qur'an can be written in other forms of writing, etc. has been the subject of criticism. Books have been written on this issue, refutations have been written, and various opinions have been put forward. The main reason for these discussions is both the preservation of the verses of the Qur'an in an authentic way and the effort to transfer the differences of recitation to the next generations. Therefore, the subject is important. In order to preserve the verses of the Qur'an correctly, the verses were initially written on various writing materials, collected by Abu Bakr, who was worried about the loss of these writings, and then Uthman sent new copies of the mushaf, which were reproduced from this mushaf, to different towns in order to resolve the recitation disputes. There is no evidence that the way in which the words of the Qur'an were written in the early periods contained some secrets and signs. In the later periods, some people such as Merrakuşî focused on the language and recitation meanings of the Qur'anic words, which are indicated by different writing features. Recently, the debate

* Lecturer Dr., Dicle University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Quran Reading and Recitation Science, Diyarbakır, Turkey.

Öğr. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kuran-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı, Diyarbakır, Türkiye.

sanlokman@hotmail.com

ORCID 0000-0002-5141-0371

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 06 May / 06 Mayıs 2022

Accepted / Kabul Tarihi: 28 June / 28 Haziran 2022

Published / Yayın Tarihi: 28 July / 28 Temmuz 2022

Volume / Cilt: 9; **Issue / Sayı:** 18 **Pages / Sayfa:** -754-775

Suggested ISNAD Citation: Lokman ŞAN, "Resm-i Mushafın İcâzı Meselesi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/18 (Temmuz-July 2022), 754-775.

www.dergipark.org.tr

on whether the writing style of the mushafs has an i'jaz aspect has gained momentum. These discussions are mostly gathered around the claim that the words of the Qur'an are some secrets and miracles in the form of writing. The pioneers of this view, which was shaped by the argument that the Qur'anic writing is tawqifi, put forward various evidences to support their claims in their works. According to these claims, there are special meanings and secrets indicated by some Qur'anic words written in violation of the writing rules. The difference in the spelling of these words does not mean that they are written incompletely or excessively, on the contrary, there are some meanings indicated by this writing style and not everyone can reach these meanings. It has been tried to give answers to these views, which are shaped by a more sophistic approach. In this study, we will try to focus on the writing style of the mushafs arranged by Caliph Uthman and whether this writing style has a miraculous aspect in the context of the discussions. First of all, we will scan old and new sources and do a literature study on the subject. We will try to present both approaches objectively and meticulously to the reader. We will make an effort to come to a conclusion by examining both the allegations and the evidence of refutation.

Key words: Mushaf, İ'câz, Resm, Miracle.

Resm-i Mushafın İ'câzı Meselesi

Lokman ŞAN

Öz

Kur'ân âyetleri ilk olarak bizzat Hz. Peygamber'in direktifiyle (s.a.v.) çeşitli yazı malzemeleriyle vahiy katipleri aracılığıyla yazıya geçirilmiştir. Derli toplu ve bir kitap şeklinde yazılmayan bu âyetler daha sonra Hz. Ebû Bekir tarafından âyetlerin kaybolmasını önlemek amacıyla toplanmış ve bir kitap haline getirilmiştir. Hz. Osmân ise Hz. Ebû Bekir'in kitap haline getirdiği Kur'ân'ı çoğaltmıştır. Hz. Osmân'ın çoğalttığı mushaflar öteden beri yazı özellikleri açısından tartışma konusu olmuştur. Söz konusu tartışmaların tarihi eskilere dayanmaktadır. Bu çerçevede, mushafın imla özelliklerinin nereden geldiği, kelimelerin yazılış şeklinin Hz. Peygamber emri ve onayıyla olmak kaydıyla tevkîfi olup olmadığı, Kur'ân kelimelerinin doğru yazılıp yazılmadığı, Kur'ân'ın yazıldığı bu yazı şekline uymanın hükmü ve Kur'ân'ın başka yazı şekilleriyle yazılıp yazılmayacağı gibi meseleler ilmî tartışmalara konu olmuştur. Konuyla ilgili eserler kaleme alınmış, reddiyeler yazılmış ve çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bu tartışmaların ana nedeni hem Kur'ân âyetlerinin doğru bir şekilde muhafazası hem de kırâat farklılıklarının sonraki nesillere aktarılma çabasıdır. Bundan dolayı konu önem arz etmektedir. Kur'ân âyetlerinin doğru bir şekilde muhafaza edilmesi için âyetler ilk başlarda çeşitli yazı malzemelerine yazılmış, bu yazıların kaybolmasından endişelenerek Hz. Ebû Bekir tarafından toplanmış daha sonra okuyuş ihtilafları nedeniyle Hz. Osmân bu yazılardan istifade ederek istinsah çalışmalarını başlatmıştır. Uzun süre devam eden çalışmalar neticesinde istinsah edilen nüshalar farklı bölgelere gönderilmiştir. Tabiîn döneminde ise Kur'ân harfleri noktalama ve harekeleme işleminden geçmiştir. Sonraki dönemlerde ise Kur'ân'a vakf, hizb ve cüz işaretleri gibi birçok işaret konulmuştur. Bütün bu çalışmaların gayesi Kur'ân'ın insanlar tarafından

düzgün ve hatasız bir şekilde okunmasıdır. İlk dönemlerde Kur'ân kelimelerinin yazıldığı şeklin birtakım sırlar ve işaretler içerdiğiyle ilgili herhangi bir kanıt rastlanmamaktadır. Geç dönemlerde ise Merrâküşî gibi bazı kişiler Kur'ân kelimelerinin değişik yazı özelliklerinin işaret ettiği dil ve kırâat anlamları üzerinde durmuştur. Son zamanlarda ise mushafların yazı biçiminin i'câz yönünün olup olmadığı tartışması ivme kazanmıştır. Bu tartışmalar daha çok Kur'ân kelimelerinin yazı şeklinde birtakım sırlar ve mucizeler olduğu iddiası etrafında toplanmaktadır. Kur'ân yazısının tevkîf olduğu savından yola çıkarak şekillenen bu görüşün öncüleri eserlerinde iddialarını desteklemek için çeşitli deliller öne sürmüştür. Bu iddialara göre yazı kurallarına aykırı bir şekilde yazılan bazı Kur'ân kelimelerinin işaret ettiği özel anlam ve sırlar bulunmaktadır. Söz konusu kelimelerdeki farklılık onların eksik veya fazla yazıldığı anlamına gelmez bilakis bu yazı şeklinin işaret ettiği birtakım anlamlar vardır ve bu anlamlara ulaşmak da herkesin yapabileceği bir şey değildir. Daha çok sofistیک bir yaklaşımla şekillenen bu görüşlere cevaplar verilmeye çalışılmıştır. Biz bu çalışmamızda yaşanan tartışmalar bağlamında Hz. Osmân'ın yazdırdığı mushafların yazı biçimi ve bu yazı biçiminin mucizevî bir yönünün olup olmadığı hususu üzerinde durmaya çalışacağız. Öncelikle eski ve yeni kaynakları tarayıp konu hakkında literatür çalışması yapacağız. Her görüş sahibinin görüşünü açık ve objektif bir şekilde mümkün olduğunca kendi eserinden ele almaya, titizlikle okuyucuya sunmaya özen göstereceğiz. Hem iddialarla ilgili hem de reddiye mahiyetindeki delillerini inceleyip bir sonuca varmak için gayret sarf edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Mushaf, İ'câz, Resm, Mu'ciz.

GİRİŞ

Kur'ân, fesahat, belagat, içerik ve nazmı gibi birçok yönden eşsiz ve benzersiz ilahi bir kitaptır. Bu özelliğiyle o, muarızlarına meydan okumuş ve benzerini getirmekten aciz kalan muarızlarını mağlup etmiştir. Âlimler, Kur'ân'ın bu yönünü araştırmış, tartışmış ve yüzlerce eser kaleme almıştır. Kimilerine göre içeriği, kimilerine göre ise gaipten haber vermesi Kur'ân'ın benzersiz olduğunu göstermektedir. Son zamanlarda ise Kur'ân'ın benzersizliği ve mu'cize oluşuyla ilgili yeni yaklaşımlar sergilenmektedir. Bu yaklaşımlar Kur'ân'ın yazı özelliği çerçevesinde şekillenmektedir. Bilindiği üzere Kur'ân, indiği ilk dönemden itibaren yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Fakat o dönemde Kur'ân'ın yazıldığı malzemeler iyi olmadığı gibi Arap yazısı da ileri bir seviyede değildi. Buna rağmen ilk dönemde bazı kişisel gayretler ve kurumsal faaliyetler neticesinde Kur'ân kitap olarak yazıya geçirilmiştir. Kur'ân'ın kitap olarak yazıldığı bu yazı şekli ile ilgili öteden beri âlimler arasında ihtilaflar yaşanmıştır. Bu ihtilafların başında da söz konusu yazıda bulunan ve günümüz yazı kurallarına göre imla hataları olarak kabul edilen yazım farklılıklarının neden kaynaklandığı meselesi yer almaktadır. Söz konusu yazım farklılıklarının nedeni ve neticeleriyle onların i'câz yönü araştırılmış ve konu hakkında muhtelif görüşler ileri sürülmüştür. Konuyla ilgili yazılan ilk eserlerde bunun yerine daha çok Kur'ân'ın yazı özelliğini tespit etme odaklı gayretler göze çarparken sonraki dönemlerde yazılan eserlerde ise daha çok söz konusu yazının delalet veya işaret ettiği anlamların tespit edilmeye

çalışıldığı gözlemlenmektedir. Bu durumu İbn Ebî Dâvûd (ö. 316/929) ve Dâni (ö. 444/1053) gibi âlimlerin gayretleri neticesinde Hz. Osmân (ö. 35/656) Mushaflarındaki yazı özelliğinin tespit ve zapt altına alma endişesinin ortadan kalkmış olmasına bağlamak mümkündür.

Resm-i Mushaf/İ'câz

Resm, (الرِّسْمُ) sözlükte "iz", "eser", lafızların görüntü kazanması için hece harfleri ile bir şekil oluşturması demektir.¹ Mushaf (المُصْحَفُ) sözlükte "bir araya getirilmiş ve bağlanmış yazılı sayfalar" anlamına gelmektedir.² Terim olarak "Resm-i Mushaf" (الرِّسْمُ المُصْحَفُ), Hz. Osman'ın emri ve onayıyla sahabe tarafından yazılan Kur'ân harfleri ve Kur'ân kelimelerinin yazılış şeklidir.³ Dolayısıyla Kur'ân âyetlerinin yazı biçiminde mushaflara yazdırılması (resmedilmesi) resm-i mushaf olarak isimlendirilmiştir. Kur'ân'ın bu yazı şekli için "Hatt-ı Osmanî"⁴ "Mesâhif-i Osmâniyye",⁵ "Hicâü'l-Mushaf"⁶ ve "Mesâhifü'l-Emsâr"⁷, terimleri de kullanılmıştır.

Resm, kıyâsî ve istilâhî olmak üzere iki kısma ayrılır. Kiyâsî resm, kelimelerin yazı ve telaffuz biçiminin birbirine uyduğu, İstilâhî resm ise yazı şeklinin telaffuz biçimine uymadığı yazı çeşididir. İstilâhî yazıda bir kelimenin harfi fazla veya eksik olabildiği gibi bitişik yazılması gerekirken ayrı, ayrı yazılması gerekirken bitişik yazılmış da olabilir.⁸ Bu iki yazı şeklinden, hakkında ihtilaflar bulunan İstilâhî yazı biçimidir.

İ'câz, "gücü yetmemek, aciz kalmak, yapamamak, geri kalmak" gibi anlamlara gelen "عجز" kelimesinin tef'îl "تفعيل" babı masdarıdır.⁹ Mucîze ise söz konusu masdarın ism-i fâil sığası olup Kur'ân'da geçmemektedir.¹⁰ Çoğunlukla Kur'ân'ın benzerinin getirilememesi için

¹ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, thk. Yûsuf Şeyh Muhammed (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999), "Muhtâru's-Sihâh", 122; Seyyid Rızk et-Tavîl, *Madhal fî 'ulûmi'l-kurâat* (Mekke: Mektebetü'l-Feysaliyye, 1985), 247; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, h 1414), "rsm" 12/241.

² Mehmet Emin Maşalı, "Mushaf", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/242.

³ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), 1:369; Muhammed Tâhir b. Abdulkadir el-Kürdî, *Târîhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Mustafa Muhammed Yağmur (Cidde: Matba'atü'l-Feth, 1946), 94.

⁴ Ebû Dâvûd, *Muhtasarü't-tebyîn*, 1/188.

⁵ Süleymân b. Necâh Ebû Dâvûd, *Muhtasarü't-tebyîn li hecâi't-tenzîl* (Medîne: Mecma'u'l-Melik Fehd, 2002), 1/129.

⁶ Gânim Kaddûrî, *el-Müeyesser fî ilmi resmi'l-mushaf ve dabtih* (Cidde: Dâru Vakfi Advâi's-Şâtibiyye, 2021), 25.

⁷ Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî İbn Ebi Dâvûd, *Kitâbü'l-mesâhif*, thk. Muhammed b. Abduh (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 144; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dâni, *el-Mukni' fî resmi mesâhifi ehli'l-emsâr*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî (Kâhire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, ts.), 122.

⁸ Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kurâti'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1960), 2/128; Gânim Kaddûrî, *el-Müeyesser fî ilmi resmi'l-mushaf*, 26.

⁹ İbn Manzûr, "acz" 5/370.

¹⁰ Naîm el-Humsî, *Fikretü i'câzi'l-Kur'ân münzü'l-bi'seti'n-nebeviyye hatta asrina'l-hâdir* (Suriye: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 7.

kullanılan i'câz kelimesi, özellikle son zamanlarda Hz. Osmân'ın yazdırdığı mushafların yazı biçiminin mucizevî olduğu inancı için de kullanılır olmuştur. Bu iddiaya göre nasıl ki Kur'ân'ın nazmı, telaffuz biçimi mucize ise Kur'ân kelimelerinin yazılış biçimi de aynı şekilde mucizedir.¹¹

Arap Yazısının Ortaya Çıkışı ve Özellikleri

Resm-i Mushaf konusu, Arap yazısının ortaya çıkış ve gelişim serüveniyle paralellik arz etmektedir. Bu çerçevede Arap yazısının karakteristik yapısı, ortaya çıkış tarihi ve Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemdeki durumu önemli bir yere sahiptir. Arap yarımadasında Müsned ve bugün kullanılan yazı olmak üzere iki çeşit yazının varlığı bilinmektedir. Müsned yazısı İslâm'dan önce ortadan kalkmıştır.¹² Konumuzla ilgili olan ve günümüzde de hala kullanılan Arap yazısının kim tarafından bulunduğu, ne zaman ortaya çıktığı ve nasıl yaygınlaştığı da tartışma konusu olmuştur. Eski eserlerin bazılarında Arap yazısının çıkış tarihi Hz. Âdem'den başlatılmaya çalışılmışsa da¹³ modern araştırmaların baskın görüşüne göre Arap yazısının Sâmi dil grubuna ait Aramiceden esinlenen Nebâtî yazısı esas alınarak ortaya çıktığı şeklindedir.¹⁴

Arap yazısının ne zaman ortaya çıktığı hususunda olduğu gibi İslâm'ın geldiği dönemdeki durumu da âlimler tarafından tartışılmıştır. Bazı kaynaklar o dönemde on yedi kişinin yazı bildiğini aktarmaktadır. Fakat o kaynaklarda bu kişilerin bildiği yazı özellikleri hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır¹⁵ Ayrıca konumuzla ilgili olarak Hz. Peygamber'in vefat etmeden önce okuma yazma bilip bilmediği tartışmalarını da unutmamak gerekir.¹⁶

Kur'ân yazısıyla ilgili en radikal ve cesaretli görüşler öne sürenlerin başında İbn Haldûn (808/1406) gelmektedir. Ona göre sahabe yazı konusunda iyi değildi, bundan dolayı da Kur'ân'ı doğru bir şekilde yazmamışlardır. İbn Haldûn, Mushaflardaki kıyas dışı yazılan bazı kelimeler için ileri sürülen açıklama ve nedenleri de reddetmekte, insanların olaya duygusal yaklaştığını ima etmektedir.¹⁷

Öte yandan son zamanlarda yapılan çalışmalar sonucunda, Kur'ân'ın yazıldığı ilk başlarda yazının çok iyi bilinmemesine karşın Arap yazısında harfleri birbirinden ayırmak

¹¹ Ahmed es-Sicilmâsî İbnü'l-Mübârek, *el-İbrîz min kelâmi Seyyidi Abdilazîz edd-Debbâğ* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 85-110.

¹² Gânim Kaddûrî, *İlmü'l-kitâbeti'l-Arabiyye* (Ammân: Dâru Ammâr, 2004), 30.

¹³ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî İbn Fâris, *es-Sâhibî fi fkh'l-lügati'l-Arabiyye ve mesâilihâ ve süneni'l-Arabi fi kelâmihâ* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 13; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kurân* (Kâhire: el-Hey'etü'l-Misriyye'l-'Amme li'l-Kitâb, 1974), 4/167.

¹⁴ Halîl Yahyâ Nâmî, *Aslü'l-hatt'i'l-Arabî* (Kâhire: Matbaatü Bolbarbiye, 1935), 6.

¹⁵ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (Beyrût: Dâru ve Mektebetü Hilâl, 1988), 452-456.

¹⁶ Zürcânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/365.

¹⁷ Ebü Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen İbn Haldûn, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş (Dımeşk: Dâru Yarub, 2004), 2/122-123.

için bazı harflerde noktaların kullanıldığı öne sürülmüştür.¹⁸ Konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılardan biri olan Muhammed Hamidullah (1908-2002), hicretin yirmi ikinci yılında noktalama işaretlerinin kullanıldığını kanıtlayan bazı belgelerden bahsetmektedir. Söz konusu belgeler Prens Reiner arşivinde bulunmaktadır.¹⁹ Bu bilgilere dayanarak ilk dönemde Arap yazısında harfleri ayırt etmek için bazı imkanların var olduğunu söylemek mümkündür.

Başlarda Arap yazısının harflerinde nokta ve hareke için herhangi bir işaretin olmadığı, ona ilk defa nokta koyan kişinin Eslem b. Hudra adında biri olduğu nakledilmektedir.²⁰ Doğal olarak Arap yazısında nokta olmaması, bazı harflerin yazılışta birbirine karışmasına neden olmuştur. Bu durum İslam dini geldiği zamana kadar da nispeten devam etmiştir. Öyle ki Hz. Osman Mushafı da noktasız ve harekesizdir.²¹ Bu durum başta diğer dillere mensup yeni Müslüman olanlar olmak üzere insanlar arasında okuyuş farklılıkları ile okuyuşta birçok eksik ve hatanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu olgular Kur'ân yazısına bazı nokta ve benzeri işaretler konularak harflerin birbirinden ayırt edilmesini zorunlu kılmıştır.²²

Kur'ân yazısının noktalanması ve harflere hareke konulması olayı tabiîn devrinde gerçekleşmiştir. Bu süreç iki aşamadan geçmiştir. İlk aşama "i'câm" "الإعجام" aşamasıdır ki buna "rakş" "الرقش" da denilmektedir. Bu aşamada birbirine benzeyen bazı harfler nokta konulmak suretiyle birbirinden ayırt edilmiştir. Konuyla ilgili rivayetler mevcut olup rivâyetlerin sıhhatiyle ilgili çeşitli tartışmalar da yaşanmıştır.²³ Diğer aşama ise kelimelerin i'râbını belirtmek için gerçekleştirilen ve "nakt" "النَّكْط" diye adlandırılan Kur'ân kelimelerinin harekeleme meselesidir.²⁴ Ebû'l-Esved ed-Düelî'nin talebelerinden Nasr b. Âsım (ö. 89/708 [?]) ve Yahya b. Ya'mer (ö. 89/708 [?]), birbirine benzeyen Kur'ân harflerinin ayırt edilebilmesi amacıyla harfleri ilk defa noktalayan kişiler olarak kabul

¹⁸ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/406; Muhammed Hamidullah, "San'atü'l-kitâbe fi ahdi'r-Resûli ve's-Sahâbe", *Fikrun ve Fen* 3 (1964), 23; Nihad Mazlum Çetin, "Arap/Yazı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 3/279.

¹⁹ Hamidullah, "San'atü'l-kitâbe", 23. (Büyük Prens Reiner'in arşivi, -Viyana fuarı rehberi, 1894, no: 558)

²⁰ Ebû Amr Osmân b. Saïd b. Osmân ed-Dânî, *el-Muhkem fi nakti'l-mesâhif*, thk. İzzet Hasan (Şâm: Dâru'l-Fikr, 1986), 35; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/7.

²¹ Dânî, *el-Muhkem*, 2.

²² Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/406; Molla Halîl b. Molla Hüseyin b. Molla Halid es-Siirdî, *Şerhu Diyâi Basîrati Kalbi'l-Arûf fi't-Tecvidi ve'r-Resmi ve Fersî'l-Hurûf* (648: Süleymaniye Kütüphanesi, 648, 343), 160/b.

²³ Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ*, thk. Max Weisweiler (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981), 171; Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, thk. Amr b. Garâme el-Umerî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995), 38/169; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvi fi şerhi takribü'n-nevâvi*, ed. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed Fâriyâbî (Riyâd: Dâru Tayyibe, t.y.), 1/499; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Muhtâr İbrâhîm el-Hâic (Kâhire: el-Ezheru's-şerîf, 2005), 22/154.

²⁴ Ebû Dâvûd, *Muhtasarü't-tebyîn*, 1/219.

edilmektedir.²⁵ Bu işlemin ilk olarak "ي" ve "ت" gibi harflerin noktalanmasıyla başladığı nakledilmektedir.²⁶ Ayrıca yazılışta birbirine benzeyen "ط", "ظ" ile "ص" ve "ض" harfleri de günümüz noktalı yazılış şeklini alarak birbirinden ayrılmıştır.²⁷

Kur'ân harflerine ilk defa hareketleri belirtmek amacıyla nokta koyan kişi ise Ebû'l-Esved ed-Düelî'dir (ö. 69/688). Söz konusu işlemin o dönemde Irâk valisi olan Ziyâd b. Ebîh'in (ö. 53/673) isteği üzerine gerçekleştiği kabul edilmektedir.²⁸ Ebû'l-Esved, bu işlem için yazı bilen birçok kişi arasından Abdülkays kabilesine mensub birini seçmiş ve ona noktaları nereye koyacağını bizzat göstermiştir.²⁹ Ebû'l-Esved'in i'râb faaliyeti Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) tarafından geliştirilmiştir.³⁰ Zira Ebû'l-Esved'in faaliyeti günümüzde de kullanılan fetha, damme ve kesra işaretleriyle değil noktalarla gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra Kur'ân, i'râb işleminden sonra harflerin birbirinden ayırt edilmesi için Ebû'l-Esved'in talebeleri tarafından noktalama işleminden de geçmiştir. Bu durum Kur'ân'da noktalama ve harekeleme işlemlerinin birbirine karışmasına neden olacağı için, i'râb ve noktalama işlemleri için farklı renkler kullanılmıştır.³¹

İlk yazılan Mushaflar dahil Kur'ân hattı hicrî beşinci asra kadar genellikle kûfî yazısıyla yazılmıştır. Daha sonra kûfî yazısının yerini dokuzuncu asra kadar sülüs, dokuzuncu asırdan günümüze kadar ise genellikle nesih yazısı almıştır.³² Günümüzde birçok ülkede yazılan Mushaflarda resm-i mushafa uyulmadığı görülmektedir. Ülkemizde de durum pek farklı değildir. Başta Diyanet İşleri Başkanlığının basımını gerçekleştirdiği Mushaflar olmak üzere dünyada yazılan Mushafların çoğunluğu Hafs rivayeti üzere yazılmaktadır. Mısır ve diğer bazı ülkelerde ise Verş kırâatine göre yazılmaktadır. Bu mushaflar Hz. Osman'ın yazdırıp çoğalttığı Mushafların yazı şekline birebir uymamaktadır. Bunun nedeni de genellikle herkesin okuyabilmesi için Mushafların bir kırâat üzere

²⁵ İbn Ebi Dâvûd, *Kitâbu'l-mesâhif*, 324; Dâni, *el-Muhkem*, 5, 6, 7; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1957), 1/251; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403), 37; Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-Kurrâ* (y.y.: Mektebetü İbn Teymiyye, 1351), 2/336, 381; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/406.

²⁶ Dâni, *el-Muhkem*, 2.

²⁷ Rihab Muhammed Müfid Şakakî vd., *Kur'an Tilavetinde Mükemmellik*, 2014, 75-78; Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî Ebû Ubeyd, *Fedâilü'l-Kur'ân*, thk. Mervân Atiye vd. (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1995), 392; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/399-412; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/251; Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdır, 1994), 2/32.

²⁸ Mustafa Sâdik er-Râfî, *Târîhu âdâbi'l-Arab* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, t.y.), 1/76.

²⁹ Dâni, *el-Muhkem*, 4.

³⁰ Dâni, *el-Muhkem*, 6; Zerkeşî, *el-Burhân*, 4/184.

³¹ Râfî, *Târîhu âdâbi'l-Arab*, 1/193; Ebû Abdillâh ez-Zencânî, *Târîhu'l-Kur'ân* (Kâhire: Müessesetü Hindâvî, 2016), 109-112; Dâni, *el-Muhkem*, 4.

³² Muhammed Şemlül, *İcâzu resmî'l-Kur'ân ve icâzu't-tilâve* (Kâhire: Dâru's-Selâm, 2012), 28-29; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dâni, *en-Nukat*, thk. Muhammed es-Sâdik Kamhâvî (Kâhire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, t.y.), 129.

yazılmasıdır. Önde gelen Arapça kitap programı el-Mektebetü's-Şâmilenin son versiyonunda üç çeşit Kur'ân hattı verilmiştir. Bunlar Hz. Osman tarafından yazılan ve "el-Hattu'l-Mucma' Aleyh" denilen hat, "İmlâî" veya "Kıyâsî" de denilen günümüz Arapça yazım kurallarına göre yazılan hat ve "Emîrî" denilen yazı şeklidir.

Resm-i Mushafa İttiba Etme Meselesi

Hz. Osmân'ın istinsâh ettiği Mushafların yazı şekline uymanın hükmü hususunda ihtilaflar söz konusudur. Bu Mushafların Hz. Ebû Bekir mushafından, onun da Hz. Peygamber huzurunda çeşitli yazı malzemeleri üzerine yazılan sahifelerden oluştuğunu öne süren bazı âlimler söz konusu Mushaflara uymanın vâcib olduğunu ileri sürmüşlerdir.³³ Hatta bu konuda İbnü'l-Enbârî'nin (ö. 328/940) "er-Redd alâ men hâlefe Mushafe Osmân" adında bir kitap yazdığı, fakat maalesef kitabın günümüze yetişmediği bildirilmektedir.³⁴ Bu görüşün öncüleri arasında başta malikî mezhebinin kurucusu İmâm Mâlik ve meşhur kırâat âlimi Dâni olmak üzere mezhep imamları ve mütekaddimîn âlimleri bulunmaktadır.³⁵ Resm-i mushafa uymanın vacib olduğunu temellendiren bu görüşlerle birlikte az da olsa Bâkılânî gibi bazı âlimler aksi minvalde görüş bildirmişlerdir. Bâkılânî, ne Kur'ân'da, ne hadîslerde, ne icmâ'da ne de kıyâs ile çıkarılabilecek hiçbir hükümde resm-i mushafa tabi olmanın vâcib olduğuyula ilgili bir delilin bulunmadığını ifade etmektedir.³⁶ Bâkılânî'ye göre aksine Kur'ân'ın yazılmasıyla ilgili Hz. Peygamber tarafından insanlara bir serbestlik verilmiştir. Buna göre dileyen dilediği şekilde yazmış ve çoğaltmıştır.³⁷

Resm-i mushafa uyma hususunda temel endişenin Hz. Osmân'ın yazdırdığı şeklin muhafaza edilmesinin yanı sıra bu yazı şeklinin okumaya imkan sağladığı kırâat farklılıklarının da muhafaza edilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu tartışmaların odağında sadece yazı karakterleri bulunmamaktadır. Asıl mesele yazı şeklinin kaybolmasıyla birlikte Kur'ân'a ait birçok özelliğin ortadan kaybolacak olmasıdır. Örneğin günümüz yazı kurallarına göre Fatihâ sûresindeki "ملك" kelimesinin "مالك" şeklinde elif ile yazıldığını ve diğer şeklin ortadan kalktığını varsayalım. Bu durumda kelimenin yazı biçimi bazı kırâat âlimlerinin okuduğu "ملك" şeklindeki okuyuşa imkan sağlamayacaktır. Kur'ân'da buna benzer yüzlerce örnek bulunmaktadır. İşte başta bu endişe olmak üzere birçok faktör Hz. Osmân'ın yazdırdığı şeklin korunmasını zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte asıl

³³ Muhammed Habîbüllâh b. Abdillâh b. Mâyâbî eş-Şenkîti, *İkâzu'l- a'lâm li vücûbi ittibâi' resmi'l-mushafi'l-imâm*, thk. Arthur Jeffery (Mısır: Matbaatü'l-Maâhid, 1345), 9-10.

³⁴ Gânım Kaddûrî, *Ebhâs fî ulûmi'l-Kurân* (Ammân: Dâru Ammâr, 2006), 108.

³⁵ Dâni, *el-Muknî'*, 9-10, 19; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebi'l-Abbâs el-Mehdevî, *Hicâü mesâhifi'l-emsâr*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Dammâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 2007), 34; Dâni, *el-Muhkem*, 11; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu'bü'l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 4/219-220.

³⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkılânî, *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Usâm el-Kudât (Bejrût: Dâru İbn Hazm, 2001), 2/548-549.

³⁷ Bâkılânî, *el-İntisâr*, 2/548; Gânım Kaddûrî, *el-Müyesser fî ilmi resmi'l-mushaf*, 50-51.

yazının muhafaza edilmesi koşuluyla farklı kiraatlara göre yazılmasında da herhangi bir sakınca görülmemiştir.

Öte yandan resm-i mushafın tevkîfî olup olmadığı konusu da özellikle son zamanlarda ön plana çıkmıştır. Bu tartışmaların temelinde Kur'ân'ın yazıldığı yazı şekli dışında herhangi bir şekliyle yazılmasının câiz olmadığı yatmaktadır. Sözlükte durdurma gibi anlamlara gelen tevkif, terim olarak şâri'in bir konu hakkında belirlediği bir hükümdür. Onun belirlediği bu hüküm dışında bir hüküm verilmez ve bu hüküm artık değişmezdir.³⁸ Buna göre mushafın yazı şeklinin tevkîfî olduğunu söylemek Kur'ân'ın yazı şeklinin Hz. Peygamberin emir veya onayıyla gerçekleşmiş olduğu ve o yazı şeklinin değişmeyeceği anlamına gelmektedir. Resm-i mushafın tevkîfîliği meselesinde ön plana çıkan üç görüş vardır. Bunlardan biri Hz. Osmân'ın yazdırdığı Mushaflardaki yazı biçiminin tevkîfî olduğunu iddia etmektedir. Kur'ân âyetlerinin vâhiy kâtipleri tarafından Hz. Peygamberin huzurunda yazılması, Hz. Ebû Bekir ve daha sonra Hz. Osmân'ın bu yazılardan istifade ederek Kur'ân'ı cem ve istinsâh etmeleri bu görüş sahiplerinin delillerinden bazılarıdır. Ayrıca Hz. Peygamberin Muâviye'ye yazıyla ilgili öğütlerini içeren rivâyet,³⁹ imâm Mâlik ve Ahmed'in resm-i mushafa aykırı davranmakla ilgili fetva vermemeleri⁴⁰ ve kur'ân'ın başka şekillerde yazılmamasına dair geçmişten gelen uygulamalar da bu görüşte olanların delilleri arasında sayılabilir.⁴¹ Fakat zikredilen delillerden resm-i mushafın tevkîfî olduğunu çıkarmak zor görünmektedir. Zira bu rivâyetlerin hiçbirinde açık bir şekilde buna işaret dahi edilmemiştir. Kanaatimizce rivâyetlerden anlaşılması gereken Kur'ân yazısının Hz. Osmân'ın yazdırdığı yazı şekli dışında başka bir yazı şekliyle yazılmamasının Kur'ân'ın orijinalitesinin muhafaza edilmesi açısından büyük önem arz ettiğiidir. Bu konuyla ilgili Kur'ân'ın yazıldığı şeklin Hz. Peygamber tarafından emredilen bir olgu olduğu ve bunu nitelemek için kullanılan "tevkif" kavramıyla Hz. Osmân'ın yazdırdığı Mushaflardaki yazı şekline uymanın gerekli olduğu ve bunu ifade etmek için kullanılan "vücûb-i ittibâ" kavramının birçok kişi tarafından çoğu zaman birbirine karıştırıldığını düşünüyoruz.

Diğer bir görüş ise Kur'ân'ın yazıldığı ilk yazı şeklinin tevkîfî kabul edilemeyeceği şeklindedir. Bu görüşte olanların en büyük delili ise nasta konuyla ilgili bağlayıcı bir delilin olmadığıdır. Bu görüşte olanların başında Bakillânî (ö. 403/1013) ve İbn Haldûn (ö. 808/1406) gelmektedir.⁴² Son dönem büyük âlimlerden "Târîhu'l-Kur'ân" adlı eserin yazarı

³⁸ Vezâretü'l-Evkâf, "el-Mevsû'atü'l-Fikhiyyeti'l-Küveytiyye", *Tecvid* (Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'd-Dîniyye, t.y.), 10/14/180. Almaany, <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/التوكيفي/> (23.03.2022)

³⁹ Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye b. Şehredâr Deylemî, *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hiţâb*, thk. Saïd b. Bessiunî Zaglûl (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 5/394; Ebû'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed b. Mu'tez el-Müstağfirî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2008), 1/436, 556.

⁴⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/379-380.

⁴¹ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/377-380.

⁴² İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2/122/123; Bâkillânî, *el-İntisâr*, 2/548; Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/380-385.

Muhemmed Tâhîr el-Kürdî de (1903-1980) bu görüşte olup resm-i mushafın neden tevkîfî olamayacağıyla ilgili beş madde sıralamıştır.⁴³

Karşımıza Kur'ân'ın yazıldığı ilk yazı şeklinin muhafaza edilmesi bunun yanı sıra zamanın ihtiyaçlarına göre farklı yazı şekilleriyle yazılabilmesi gerektiğini iddia eden diğer bir görüş de çıkmaktadır. Bu görüş diğer görüşlere göre daha ılımlı bir yaklaşımla sergilenmiştir. Zerkeşî (ö. 794/1392) ile İzz b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) bu görüşün öncülerinden sayılmaktadır.⁴⁴ Bu görüşten anlaşıldığına göre Hz. Osmân'ın Kur'ân'ı yazdırdığı yazı şekli bilinecek, korunacak ve Kur'ân, zamanın gerektirdiği şekilde de yazılacaktır. Kanaatimizce de bu görüş daha kapsayıcı ve daha isabetli görünmektedir.

Resm-i Mushafın İ'câzı

Konuya girmeden önce şunu ifade etmekte fayda olduğunu düşünüyoruz: Resm-i mushafın i'câzı meselesinde tartışmalara söz konusu olan, Kur'ân harf ve kelimelerinin yazılış biçimidir. Elif yerine vâv harfinin yazılması, sîn yerine sâd yazılması, bazı kelimelerin elif olmaksızın yazılması veya bazı harflerin hiç yazılmaması buna örnek olarak verilebilir. Yoksa tartışmanın konusu Kur'ân kelimelerinin Kûfî, Nesih veya Sülûs yazısıyla yazılması gibi meseleler değildir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Kur'ân'ın yazı şekliyle ilgili üç farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan konumuzla en alakalı olanı onun tevkîfî olduğu şeklindeki görüştür. Bu görüşün tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Yalnız şöyle bir durum var ki ne bu görüşün ilk savunucuları ne de onlardan sonraki asırlarda yaşayan savunucuları, Kur'ân yazılışının da lafız ve hükmünün mucize oluşu gibi mucize olduğunu iddia etmemişlerdir. Onlar daha çok Kur'ân kelimelerinin Hz. Peygamber ve sahabe döneminde yazıldığını ve bu yazılış şeklinin muhafaza edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁴⁵ Ancak bu görüşün daha sonraki savunucuları meseleyi Hz. Osman Mushaflarındaki yazı şeklinin Mu'ciz olduğu savına kadar ilerletmişlerdir. Tabi bu görüş zamanla şekillenmiştir ve Merrâküşî (ö. 721/1321) gibi bazı âlimler eserlerinde söz konusu görüşün temellerini oluşturacak bilgilere işaret etmiştir.⁴⁶

Hz. Osmân'ın yazdırdığı Mushafların yazı şeklinin özel anlamlar içerdiğine işaret eden ve bunu çeşitli şekillerde ifade etmeye çalışan ilk kişinin İbnü'l-Bennâ el-Merrâküşî olduğu varsayılmaktadır.⁴⁷ Ondan sonra Mushaf yazılarının bazı sırlar içerdiğini iddia edenlerin neredeyse hepsinin Merrâküşî'den etkilendiğini göreceğiz. Merrâküşî,

⁴³ Kürdî, *Târîhu'l-Kur'ân*, 101.

⁴⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/376; Süyûtî, *el-İtkân*, 4/167; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/380-385.

⁴⁵ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/368.

⁴⁶ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Osmân el-Merrâküşî, *Unvânü'd-delîl min mersûmi hattî't-tenzil*, thk. Hind Şelebî (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1990), 66.

⁴⁷ Mehmet Emin Maşalı, *Kur'ân'ın Metin Yapısı* (Ankara: Otto Yayınları, 2004), 276.

"Unvânü'd-delîl min mersûmi haţti't-Tenzîl" ismindeki eserinin daha mukaddimesinde, mushafın yazı şeklinin gelişi güzel ve rastlantısal olmadığını⁴⁸ kaydederek eserinde takınacağı tavra işaret etmiştir. Yalnız Merrâküşî, İhsan Fazlıoğlu'nun deyimiyle "felsefe birikimini de kullanarak Kur'an yazısının ontolojisini yapmaya çalışmıştır. Ona göre imam mushafta anlamın tezahür ettiği yazı (resm), o sırada meydana gelen bir uzlaşma ve tesadüf ürünü değildir; burada anlamın yazıda beliren varlığı söz konusudur".⁴⁹ Merrâküşî bu anlatımıyla yazı ve anlam arasındaki münasebete dikkat çekmiş, bazılarının iddia ettiği veya daha sonraki nesillerde edeceği gibi sahabenin yazı hakkında bilgi sahibi olmadığı veya yetersiz olduğu hususunun yersiz olduğuna işaret etmiştir.

Yakın dönemde ise "İ'câzü Resmî'l-Mushaf" veya "İ'câzü Resmî'l-Kur'ân" adı altında yeni tartışmalar vuku bulmuştur. Bu tartışmaların öncüleri ve savunucularına göre Hz. Osmân tarafından yazdırılan Kur'ân kelimelerinin şekli ve biçimi olağanüstü olup bazı sıv ve işaretler içermektedir. Bu alanda yazılan eserleri şöyle sıralamak mümkündür; Merrâküşî'nin "Unvânü'd-delîl min mersûmi haţti't-Tenzîl" adlı eseri, İbnü'l-Mübârek'in Şeyhi Abdülazîz'in görüşlerini naklettiği "el-İbrîz min kelâmi Seyyidî Abdilazîz" adlı eserinin bir bölümü, Alî b. Muhammed b. Hasen ed-Dabbâ'ın "Semîru't-tâlibîn fi resmî ve dabtî'l-kitâbi'l-mübîn" adlı eserinin bir bölümü, Ahmed Ömer Ebû Şûfe, "el-Mu'cizetü'l-Kur'âniyye" adlı eserinin bir bölümü, Muhammed Şemlûl'ün "İ'câzü Resmî'l-Kur'ân ve İ'câzü't-Tilâve adlı eseri. Resm-i mushafın i'câzıyla ilgili yazılan ilk müstakil eserin Muhammed Şemlûl'ün bu eseri olduğunu söylemek mümkündür.

Abdülazîz ed-Debbâğ (ö. 1132/1720), resm-i mushafın i'câzı akımının öncülerinden kabul edilmektedir. Asıl adı Abdülazîz b. Mes'ûd b. Ahmed ed-Debbâğ'dır. Debbâğ, 1090/1679'da Fas'ta doğmuştur. Hıziriye tasavvuf tarikatına mensup olup daha sonraları bu tarikat bünyesinde faaliyetlerde bulunmuştur. Ona ait bütün fikir ve görüşlerini müridi İbnü'l-Mübârek (ö. 1157/1744) "el-İbrîz min kelâmi Seyyidî Abdilazîz" adlı eserde derlemiştir.⁵⁰ Debbâğ hakkında bilgi veren müridi İbnü'l-Mübârek onun ümmî olduğunu ve ilim tahsil etmediğini aktarmaktadır.⁵¹ Ziriklî de Debbâğ'ın tercemesinde böyle bir bilgiye yer vermektedir.⁵² Fakat Debbâğ'ın fikir ve düşüncelerinin yer aldığı "el-İbrîz" adlı esere bakıldığında onun İslâmî ilimlerin birçoğunda söz sahibi olduğu fark edilmektedir.

Debbâğ, diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi resm-i Mushaf konusuna da tasvufî bir çerçeveden yaklaşmış ve Kur'ân'ın yazı biçiminin tamamen tevkîfî ve mucizevî olduğunu öne sürmüştür. Müridi İbnü'l-Mübârek ona; "Resm-i mushafın Hz. Peygamberin emriyle mi

⁴⁸ Merrâküşî, *Unvânü'd-delîl*, 66.

⁴⁹ İhsan Fazlıoğlu, "İbnü'l-Bennâ el-Merrâküşî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/533.

⁵⁰ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm kamûsu terâcîmi li-eşheri'rricâl ve'n-nisâ* (Beyrût: Dâru'l-İlim li'l-Melââyîn, 2002), 4/28.

⁵¹ İbnü'l-Mübârek, *el-İbrîz*, 6.

⁵² Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/28.

yoksa sahabenin içtihadı ile mi oluştuğunu" sorduğunu onun ise, "Kur'ân kelimelerinin yazıldığı şekil (Resm-i mushafın) bizzat Peygamberden sadır olmuş ve vahiy kâtiplerine bu şekilde yazmalarını öğretmiştir, sahabe de hiçbir şey ilave etmeden veya eksiltmeden ondan işittikleri gibi yazmıştır" şeklinde cevap verdiğini nakletmektedir.⁵³ Dabbâğ, resm-i Mushafa bağlılık konusunda çok katı bir tavır sergilemiştir hatta yazıdaki değişikliklerin hurûf-u mukattaa gibi gaybî anlamlar içerdiğini vurgulamıştır.⁵⁴ Kendisine gayb kapısı aralanan kişinin Mushaf yazısının levh-i mahfuzdakiyle neredeyse aynı olduğunu göreceğini dile getiren Dabbâğ, bütün bu yazı şekillerinin işaret ettiği bir anlamının olduğunu altını çizmiştir.⁵⁵ Debbâğ'ın bu iddiaları elle tutulur ve kayda değer delillerle desteklenecek bir mahiyette değildir. O, bu konuda daha çok sofistیک bir yaklaşım sergilemiş ve varsayımlar üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur.

Bu alanın öncülerinden kabul edilen diğer bir kişi ise Alî b. Muhammed b. Hasen ed-Dabbâ"dır (1886-1961). Dabbâ', konuyla ilgili "Semîru't-tâlibîn fî resmi ve dabtî'l-kitâbi'l-mübîn" adında bir eser kaleme almış ve eserin pek çok yerinde resm-i mushafa uymanın vâcib olduğu hususunu dile getirmiştir.⁵⁶ Ayrıca Dabbâ', Mushaf yazılarının muhafazasının önemiyle ilgili bazı nedenler sıralamış ve bu yazı şeklinin korunması gerektiği hususuna dikkat çekmiştir. Daha sonra o, Mushaf yazılarının istilâhî yani sahabe tercihi veya tevkîfî olabileceğiyle ilgili iki seçeneğin olabileceğini, esahh olanın ise onun Hz. Cebrâîl tarafından Hz. Peygamber'e telkin edilip yazdırılmış olduğudur şeklinde görüş belirtmiştir. Buna göre Kur'ân'ın yazı şekline muhalefetin Peygamber davranışına veya onayına muhalefet demek olacağını da altını çizmiştir.⁵⁷ Dabbâ', görüşlerinde Dabbâğ'dan etkilenmiştir. Konuyla ilgili mantık yürütmeye çalışarak bir sonuca varmaya çalışmıştır. Fakat onun iddialarının da elle tutulur bir yanı görünmemektedir.

Ahmed Ömer Ebû Şûfe, i'câzü'l-Kur'ân ile ilgili kaleme aldığı "el-Mu'cizetü'l-Kur'âniye" adlı eserinin bir bölümünde resm-i mushafın i'câzı meselesine değinmiştir. İlgili bölümün adını "el-İ'câz fî resmi'l-Kur'âni'l-Kerîm" olarak koyan Ebû Şûfe konuya Kur'ân'ın Hz. Peygamber huzurunda yazıldığı ve dolayısıyla resm-i mushafın tevkîfî olduğu görüşüyle başlamaktadır. O, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osmân'ın Kur'ân'ın yazdırılması ve çoğaltılması çalışmalarında bile Hz. Peygamber huzurunda yazılan kelimelerin asıl şeklinin korunduğunu iddia etmektedir. İlgili bölümde Kur'ân'da farklı yazılan birçok kelimenin tahlilini yapan Ebû Şûfe, İbnü'l-Mübârek'ten de alıntılar yapmıştır. O, Kur'ân'ın yazı şeklinin ilahi sırlarla dolu olduğunu ve Dabbâğ'ın da dediği gibi bu sırların herkese zahir

⁵³ İbnü'l-Mübârek, *el-İbrîz*, 85, 110.

⁵⁴ İbnü'l-Mübârek, *el-İbrîz*, 88.

⁵⁵ İbnü'l-Mübârek, *el-İbrîz*, 90.

⁵⁶ Ali Muhammed ed-Dabbâ', *Semîru't-tâlibîn fî resmi ve dabtî'l-kitâbi'l-mübîn* (Kâhire: y.y., t.y.), 25.

⁵⁷ Dabbâ', *Semîru't-tâlibîn*, 23.

olamayacağını belirtmektedir.⁵⁸ Ebû Şûfe, halefleri Dabbâğ ve Dabbâ'nın iddialarını tekrar etmiştir. Onun konuyla ilgili farklı bir yaklaşımına rastlanmamaktadır.

Resm-i Mushafın i'câzı meselesinde sistematik bir araştırma yapıp müstakil eser yazan günümüz âlimlerinden biri de Muhammed Şemlûl'dur (ö. 2021). Şemlûl, "İ'câzü Resmî'l-Kur'ân ve İ'câzü't-Tilâve" adlı bir eser kaleme almıştır. Eserinde Kur'ân yazısının bazı sıır ve işaretlerle dolu olduğunu⁵⁹ aktaran Şemlûl, birçok kelimenin işaret ettiği anlamı açıklamaya çalışmıştır. O, resm-i mushafın i'câzını Kur'ân'ın birinci derecede i'câzı olarak kabul etmektedir.⁶⁰

Muhammed Şemlûl'ün eserinde sergilediği metod ve yaklaşımın anlaşılması için eserinde ele aldığı "أَيُّهَا" kelimesini örnek vereceğiz. "أَيُّهَا" kelimesi Kur'ân'da elif ile "أَيُّهَا" şeklinde yazılmıştır. Yalnız üç yerde kelime "أَيُّهَا" şeklinde elifsiz olarak yazılmıştır:

1. "أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ" (Nûr 24/31).
2. "يَا أَيُّهَا السَّاجِدُونَ" (Zuhruf 43/49).
3. "سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَا الثَّقَلَانِ" (Rahman 55/31).⁶¹

Bazı kırâat imamları "أَيُّهَا" kelimesindeki hâ "هـ" harfini yazılışına da uygun olarak vasl halinde ötreli olarak "أَيُّهَا" şeklinde okumuşlardır.⁶² Bu okuyuş şekli Esed kabilesinde mevcut olan bir okuyuştur.⁶³ Resm-i mushaftaki yazılışı ve Arap diline göre değerlendirmesini verdiğimiz "أَيُّهَا" kelimeleriyle ilgili Şemlûl ise bazı tespitlerde bulunmuştur. Muhammed Şemlûl Nûr sûresindeki "وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ" âyetinde bulunan "أَيُّهَا" kelimesinin "أَيُّهَا" şeklinde yazılmasını kelimedeki harf eksiltiyle mü'minlerin tövbeye hızlıca ulaşmaları anlamına bağlamıştır. O, diğer iki yerde de benzer açıklamalarda bulunmuştur.⁶⁴ Şemlûl'ün çalışmasını Merrâküşî ile başlayıp günümüze kadar devam eden Resm-i Mushafın i'câzı meselesinin bir sonucu olarak görmek mümkündür.

Özellikle son zamanlarda çokça telaffuz edilmeye başlanılan Resm-i Mushafın i'câzı meselesinde göze çarpan ilk husus "İ'câz" kelimesidir. Bütün bu tartışmaların odağındaki "i'câz" kavramıyla neyin kastedildiği büyük önem arz etmektedir. Buradaki i'câzdan maksat "İ'câzü'l-Kur'ân" meselesindeki i'câz mıdır? Yoksa farklı bir anlam mı yüklenmiştir? Şayet resm-i Mushaf mu'ciz ise hangi yönüyle mu'cizdir? İ'câzü'l-Kur'ân konusunda Kur'ân'ın

⁵⁸ Ahmed Ömer Ebû Şûfe, *el-Mu'cizetü'l-Kur'âniye hakâiku ilmiye kâtia* (Libyâ: Dâru'l-Kütübî'l-Vataniye, 2003), 37-52.

⁵⁹ Şemlûl, *İ'câzu resmî'l-Kur'ân*, 18.

⁶⁰ Şemlûl, *İ'câzu resmî'l-Kur'ân*, 57.

⁶¹ İbn Ebi Dâvûd, *Kitâbu'l-mesâhif*, 26; Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed İbnü'l-Enbârî, *İdâhu'l-vakfi ve'l-ibtidâ'*, thk. Muhyiddîn Abdurrahmân Ramazan (Dimeşk: Matbûâtü Macmai'l-Lügati'l-Arabiye, 1971), 1/278.

⁶² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/142.

⁶³ Ebû'l-Kâsım Muhibbuddîn en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Mecdî Muhammed (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 2/76.

⁶⁴ Şemlûl, *İ'câzu resmî'l-Kur'ân*, 85.

hangi yönüyle mu'ciz olduğu meselesiyle ilgili bazı tespitler ön plana çıkmıştır. Buna göre ilk önce i'câzın nasıl olabileceğiyle ilgili şu yorumlar yapılmıştır;

- Allah dışında hiç kimsenin yapamayacağı şeyler
- Tabiat kanunlarına aykırı olan şeyler
- Önceden haber verilen gaybî şeyler
- Haber verilen şeylerin aynen denildiği gibi çıkması
- Hiç kimsenin benzerini getirmeye güç yetirememesi

Âlimler bu maddeler çerçevesinde Kur'ân'ın hangi yönünün mu'ciz olduğunu tartışmışlardır.⁶⁵ Şimdi asıl soru şu; şayet resm-i Mushaf mu'ciz ise onun i'câzı bu maddelerden hangisine girer? Resm-i mushafın tevkîfi ve mu'ciz olduğunu iddia edenler genelde onun çeşitli manalara işareti ve farklı kıraatlere delaletini öne sürmüşlerdir. Bazen de bir harfin eksik veya fazla olmasını i'câz ve sırlara bağlamışlardır.⁶⁶ Fakat bunlar resm-i mushafın bilinen anlamıyla mu'ciz olduğuna delalet etmez kanaatindeyiz. Zira bütün Arap yazıtlarında özellikle "ebced" hesabıyla bir çeşit çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Diğer taraftan İbnü'l-Cezerî, Kur'ân'ın sübutunun yazılışına değil nakle dayandığını belirtmiştir.⁶⁷ Buna göre resm-i Mushaf dediğimiz yazı türü olmadan da Kur'ân'ın hıfz yoluyla nakledilmesi ve hatta günümüze kadar ulaşmış olması da varsayılabilir. Zira hafızlık geleneği Hz. Peygamberden günümüze kadar kesintisiz bir şekilde var olagelmiştir. Bütün bunlar Kur'ân'ın yazılmadan da var olabileceğini göstermektedir. Bu durumda Kur'ân kelimelerinin yazıya geçirilmesi demek olan resm-i mushafın mu'ciz olduğunu iddia etmek pek tutarlı görünmemektedir. Kur'ân'ın yazıya geçirilmesinin iki ana nedeni vardır, bunlar; Kur'ân'ın muhafazası ve bazı farklı kıraatlerin zapt altına alınmasıdır.

Öte yandan birçok âlim eserlerinin herhangi bir yerinde i'câz veya benzeri bir tanımlama kullanmadan resm-i mushaftaki yazı özelliklerinin işaret ettiği birtakım anlamlara yer vermişlerdir. Çalışmamızın bu kısımdan itibaren resm-i mushafın yazı özelliklerinin işaret ettiği ve bazı âlimler tarafından çeşitli yerlerde ele alınan bazı örnekler üzerinde duracağız.

Kelimelerin birbirine Karışmasını Önlemek İçin Yazılan Şekiller

Mushafın yazdırılırken Kur'ân kelimelerinin okunaklı ve şeffaf olmasına gayet dikkat edilmiştir. Kur'ân yazısı araştırıldığında bunu birçok kelimeye görmek mümkündür. Burada biz birkaç tanesine değineceğiz.

"أولئك" kelimesi Mushaflarda noktasız ve harekesiz "اولئك", "إلئك" kelimesi ise aynı şekilde "الك" şeklinde yazılmıştır. İki kelime arasındaki yazım farkı ise elif harfinden sonra yazılan vâv harfidir. İddialara göre "اولئك" kelimesindeki bu vâv iki kelimenin yazılışta

⁶⁵ Humsî, *Fikretü i'câzi'l-Kur'ân*, 9.

⁶⁶ Ebû Şûfe, *el-Mu'cizetü'l-Kur'âniye*, 86.

⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/7.

birbirinden ayırt edilmesi için yazılmıştır. Merrâküşî ise yazıda "إِلَيْكَ" kelimesiyle karışma ihtimali olmayan "أَلَاءُ" kelimesinde de vâv harfinin yazıldığını vurgulayarak bu savı kabul etmemektedir.⁶⁸ Günümüz Mushaflarında kelimedeki vâv harfinin zâid olup okunmadığını vurgulamak için altına kasr işareti konulmuştur.

Yine Mushaflarda geçen "إِنَّ", "أَنَّ", "أَنَّ" ve "إِنَّ" kelimeleri noktasız ve harekesiz olarak "ا" şeklinde yazılmıştır. Bütün bu kelimelerin bu şekilde yazılmış olması onların birbirine karıştırılması riskini artırmaktadır. Bundan dolayı normalde "أَنَّ" şeklinde yazılması gereken "ben" anlamındaki kelime sonuna elif eklenerek Mushaflarda "انا" şeklinde yazılmıştır. Günümüz Mushaflarında kelimedeki elif harfinin zâid olup okunmadığını vurgulamak için altına kasr işareti konulmuştur.

Kur'ân'da geçen (مَاءٌ) kelimelerinde elif harfi fazladan yazılmıştır. Nahiv alimleri bunun nedenini kalıp olarak kendisiyle aynı olan (مِنْهُ) kelimesiyle karıştırılmaması olarak belirtmektedirler. (مَاءٌ) kelimesi tesniye için kullanıldığında nasb ve cer halinde tesniye ve cem' kelimelerinin birbirine karışmaması için elif harfinin yazılması zorunludur. (مَاءٌ) kelimesi nasb ve cer halinde tesniye için (مَائَتَيْنِ) şeklinde yazılır. Şayet bu durumda kelimeyi elif harfi olmaksızın (مَيْتَيْنِ) şeklinde yazacak olursak kelimenin cem' hali olan (مَيْتَيْنِ) ile karışma ihtimali ortaya çıkacaktır. Şayet (مَاءٌ) kelimesini elif ve te ile (مَائَاتٌ) şeklinde cem' edecek olursak elif harfini yazmamıza gerek kalmayacaktır. Zira bu durumda kelimenin yazılış açısından diğer kelimelerle karışma gibi bir durumla karşı karşıya kalmamaktadır. Bazıları (مَاءٌ) kelimesindeki elif harfinin kelimedeki harfin yerine yazılmış olmasının da mümkün olabileceğini belirtmişlerdir. Buna göre kelimenin aslı bir topluluğun düşmanlık gibi nedenlerden birbirinden uzaklaşması için kullanılan, tefe'ul (تَفْعُلٌ) veznindeki (تَمَائِي الْقَوْمِ) babından gelmektedir. Bazıları ise bu kelimedeki elif harfinin hemze harfine takviye amaçlı yazıldığını vurgulamıştır.⁶⁹

Şâz Kırâatlere Göre Yazıldığı İddia Edilen Kelimeler

Hiz. Osman Mushaflarında kıyas dışı yazılan bazı kelimelerin çeşitli nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu nedenlerden biri de bazı kelimelerin ortadan kaybolan veya günümüzde şâz olarak nitelenen bazı kırâat varyantlarına göre yazılmış olabileceği görüşüdür. Buna göre Mushaflardaki bazı kelimeler şâz kırâatlere göre yazılmıştır. Konuyla ilgili olarak Ebû Dâvûd (ö. 496/1103), "Muhtasaru't-Tebyîn" adlı eserinde "سَأُورِيكُمْ" kelimesinden bahsetmektedir. Bilindiği gibi bu kelimedeki vâv harfi yazılışta mevcut olmasına rağmen okuyuşta yok hükmündedir. Doğal olarak kelimenin niçin okunmayan bir harf içerdiği tartışılır hale gelmiştir. Söz konusu kelimedeki vâv harfinin yazılmasıyla ilgili çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Öne sürülen görüşler arasında farklı bir yaklaşım izlenimi

⁶⁸ Merrâküşî, *Unvânü'd-delîl*, 88.

⁶⁹ Dâni, *el-Muhkem*, 175; Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred, *Kitâbu'l-kitâb* (Kuveyt: Dâru'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1977), 84.

veren görüş Ebû Dâvûd'un görüşüdür. Ona göre "سَأُورِيكُمْ" kelimesindeki vâv şâz kıraatlara göre yazılmıştır. Nitekim kelime şâz kıraatlerde "سَأُورِيكُمْ" ve "سَأُورِيكُمْ" şeklinde rivâyetler mevcuttur.⁷⁰ Rivâyetlere göre bu çeşit bir okuyuş İbn Abbâs ile Kasâme b. Züheyr'e aittir.⁷¹ Bu şâz kıraatın okuyuş şekline göre vâv harfi fazla değil kelimenin aslındandır.

Dil Gramerine Göre Yazıldığı İddia Edilen Kelimeler

Mushaflarda bazı kelimeler bir yerde bitişik yazılmış iken diğer başka bir yerde ayrı yazılmıştır. Bunun nedeni de araştırılmış ve çeşitli nedenler öne sürülmüştür. Söz konusu kelimelerden biri de "يَوْمَ هُمْ" kelimesidir. Bu kelime iki yer hariç geçtiği bütün yerlerde bitişik olarak "يَوْمَهُمْ" şeklinde bitişik olarak yazılmıştır. Ayrı yazıldığı yerler ise şunlardır:

1. "يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ" (Gâfir 40/16)
2. "يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ" (Zâriyet 51/13)

Bu iki ayette "يَوْمَ" ve "هُمْ" kelimeleri birbirinden ayrı olarak "يَوْمَ هُمْ" biçiminde yazılmıştır. Bazı âlimler kelimenin bu şekilde yazılmasını nahiv kuralına bağlamıştır. Buna göre söz konusu iki yerde diğer yerlerden farklı olarak "هُمْ" zamiri merfû' olup mübtedadır. İki âyette bulunan "هُمْ" zamirinden sonra gelen "بَارِزُونَ" ve "عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ" onun haberidir. "هُمْ" zamirin "يَوْمَ" kelimesiyle geçtiği diğer yerlerde böyle bir şey söz konusu olmayıp oralarda "يَوْمَ" kelimesi muzaf, "هُمْ" zamiri ise muzafun ileyh olarak kabul edilmektedir.⁷² Görüldüğü üzere buradaki yazım farklılığı dil gramerine göre açıklanmaya çalışılmıştır.

Anlamı Belirtmek veya Vurgulamak İçin Yazıldığı İddia Edilen Bazı Kelimeler

Bu kısımda birçok kelime zikretmek mümkündür. Zira özellikle Merrâküşi bununla ilgili birçok kelime üzerinde durmuş ve yorumlamıştır. Biz ise sadece konunun anlaşılması için birkaç örnek kelime vermeye çalışacağız.

Ku'ân'da geçen bütün "ظنى" kelimeleri "ى" harfiyle "ظنى" şeklinde yazılmıştır. Bir tek "إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ"⁷³ âyetinde geçen kelime elif ile "ظغًا" şeklinde yazılmıştır. Bunun bu şekilde yazılışı kelimenin buradaki anlamının farklı olmasına bağlanmıştır. Çünkü "ظنى" kelimeleri geçtiği diğer yerlerde kibirlenmek anlamında iken burada taşmak, yükselmek anlamındadır ki bu şekilde suyun yükselmesine paralel olarak kelimenin uzun elif ile yazılışı anlam ve yazım arasında bir bütünlük sağlamış olmaktadır.⁷⁴

⁷⁰ Ebû Dâvûd, *Muhtasaru't-tebyîn*, 2/572.

⁷¹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil en-Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Sâbûnî (Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1409), 3/78; Ebû Dâvûd, *Muhtasaru't-tebyîn*, 2/573.

⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/150; Siirdî, *Şerhü Diyâi Basîrati Kalbi'l-Arûf* (648), 11/a; İbnü'l-Enbârî, *İdâhu'l-vakfi ve'l-ibtidâ'*, 1/344; Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Cemâli'l-kurrâ ve kemâli'l-ikrâ'*, thk. Mervân el-Atiyye - Muhsin Harâbe (Beyrût: Dâru'l-Me'mûn, 1997), 768; İbn Ebi Dâvûd, *Kitâbu'l-mesâhif*, 266; Merrâküşi, *Unvânü'd-delîl*, 123; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Mu'âz el-Cühenî, *Kitâbü'l-bed' fi ma'rifeti ma rusime fi mushafi Osmân*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Amman: Dâru 'Ammâr, ts.), 25; Mehdevî, *Hicâü mesâhifi'l-emsâr*, 49.

⁷³ "Gerçek şu ki, su taşıdığı zaman, o gemide Biz sizi taşıdık;" Hakka 69/11.

⁷⁴ Merrâküşi, *Unvânü'd-delîl*, 84; Şemlûl, *l'câzu resmî'l-Kur'ân*, 188.

Ku'ân'da geçen bütün "عَلَى" kelimeleri "ى" harfiyle "عَلَى" şeklinde yazılmıştır. Sadece "إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ" ⁷⁵ âyetinde geçen kelime elif ile "عَلَا" şeklinde yazılmıştır. Bunun bu şekilde yazılışı kelimenin buradaki anlamının farklı olmasına bağlanmıştır. Zira "عَلَى" kelimeleri geçtiği bütün yerlerde "üstünde", "üzerinde" gibi anlamlar alırken burada kibirlenmek/büyükmek anlamında gelmiştir. Bunu belirtmek için de kelime Mushafalarda "عَلَا" şeklinde elif ile yazılmıştır. Bu görüşe göre uzun olan elif burada Firavun'un kavmine karşı yükselme ve kibirlenmesini temsil etmektedir.

Verdiğimiz bu son örneklere bakılacak olursa sahabenin Kur'ân'ı yazarken gelişigüzel ve rastlantısal davranmadıkları, aksine kelimelerin işaret ettiği anlam, içerdiği kırâat, Arap dili kuralları veya başka kelimelerle karışmaması gibi hususlara çok dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Fakat bütün bunlara rağmen Hz. Osmân'ın yazdırdığı Mushafaların yazı şekline bakarak birtakım sırlar aramak onların bizzat Hz. Peygamber huzurunda yazdırılıp tetkik edildiği ve onaylandığını iddia etmek pek de tutarlı görünmemektedir. Zira bu konuda yukarıda zikrettiğimiz rivayet dışında herhangi bir rivayete rastlanmamaktadır. Kaldı ki o rivayet de güvenilir ve sahih kabul edilmemiştir.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim'in inen âyetleri Peygamber tarafından sahabeye okunur, sahabeden vâhiy kâtibi olanlar tarafından da yazıya geçirilirdi. Peygamberin hangi âyetin hangi sûreye konulacağını emrettiği birçok rivâyetle sabitken hangi kelimenin nasıl yazılacağıyla ilgili çok az rivayet vardır ki onlar da sahih ve güvenilir olarak kabul edilmemişlerdir. Hz. Ebû Bekir Kur'ân'ı toplarken ve Hz. Osmân da çoğaltırken onun yazı şeklinin Hz. Peygamber tarafından belirlendiğini ve değiştirilemez olduğunu gösteren hiçbir kanıt rastlanılmamaktadır. Sahabeden sonraki yakın asırlarda yaşayan âlimlerin hiçbiri de bu doğrultuda bir görüş sergilememişlerdir. Bu görüşün ortaya çıkış nedeni mütekaddimîn âlimlerin farkında olup bildiği Kur'ân yazısının tevkîfi mi veya vücûb-i ittibâ mı olduğu meselesidir. Söz konusu mesele sonraki dönemlerde çoğu zaman birbirine karıştırılarak aktarılmıştır. Öte yandan Hz. Osmân mushaflarının yazı şekline uymanın vâcib olduğuyla ilgili neredeyse ihtilaf söz konusu değildir. Asıl ihtilaf onun Hz. Peygamber huzurunda yazılmış kelimelerden müteşekkil olup yazı şeklinin tevkîfi olduğu hususundadır. Bu husustaki görüşler çerçevesinde son zamanlarda resm-i mushafın i'câzı meselesi ortaya çıkmıştır. Buna göre Kur'ân'ın nazmı ve içeriği nasıl ki mu'ciz ise yazı biçimi de bu şekilde mu'cizdir. Merrâküşî'nin bazı kelimelerdeki yazı biçimine bağlı olarak öne sürdüğü bazı yorumlardan yola çıkılarak şekillenen bu görüş son zamanlarda ivme kazanmış ve hatta konuyla ilgili müstakil eserler yazılmaya başlanmıştır. Yapılan inceleme ve tetkikler neticesinde Hz. Osman'ın yazdırdığı Mushafaların yazı şeklinin gelişigüzel rastlantısal

⁷⁵ "Gerçek şu ki, Firavun yeryüzünde (Mısır'da) büyükmüş....." Kasas 28/4.

olmadığı görülmüştür. Zira bu yazılar bazen bir manaya, bazen bir kırâate bazen de benzer kelimelerin birbirinden ayırt edilmesine uygun olarak yazılmıştır. Fakat bütün bunlara rağmen Mushafların yazı şekline aşırı derecede kudsiyet atfedip onun bizzat Hz. Peygamberin emri ve onayıyla vuku bulduğunu, sırlarla dolu olup mucize olduğunu gösterecek herhangi bir delile de rastlanılmadığı bir gerçektir. Bu tür iddialar Kur'ân yazısına daha çok mistik duygularla yaklaşılması neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu iddiaların ilk sahibi olan Dabbâğ'ın Hıziriye tarikatına mensup olup birçok olayı bu şekilde yorumlaması da bunu destekler mahiyettedir.

KAYNAKÇA

- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *el-İntisâr li'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Usâm el-Kudât. 2 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2001.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvûd. *Fütûhu'l-büldân*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru ve Mektebetü Hilâl, 1988.
- Cühenî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Mu'âz. *Kitâbü'l-bedî' fî ma'rifeti ma rusime fî mushafi Osmân*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. 1 Cilt. Amman: Dâru 'Ammâr, ts.
- Çetin, Nihad Mazlum. "Arap/Yazı". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/276-309. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Dabbâ', Ali Muhammed. *Semîru't-tâlibîn fî resmi ve dabtî'l-kitâbi'l-mübîn*. Kâhire: y.y., 1. Basım, t.y.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Muhkem fî naktî'l-mesâhif*. thk. İzzet Hasan. 1 Cilt. Şâm: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1986.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *el-Mukni' fî resmi mesâhifi ehli'l-emsâr*. thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. 1 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, ts.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *en-Nukat*. thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. Kâhire: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, B. y., t.y.
- Deylemî, Ebû Mansûr Şehredâr b. Şîrûye b. Şehredâr. *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hiçâb*. thk. Saîd b. Bessiunî Zaglûl. 5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1986.
- Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî. *Şu'bü'l-îmân*. thk. Abdülalî Abdülhamîd Hâmid. 14 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Necâh. *Muhtasaru't-tebyîn li hicâi't-tenzîl*. 5 Cilt. Medîne: Mecma'u'l-Melik Fehd, 2002.
- Ebû Şûfe, Ahmed Ömer. *el-Mu'cizetü'l-Kur'âniye hakâiku ilmiye kâtia*. Libyâ: Dâru'l-Kütübi'l-Vataniye, B. y., 2003.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. *Fedâilü'l-Kur'ân*. thk. Mervân Atiye vd. 1 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1995.
- Fazlıoğlu, İhsan. "İbnü'l-Bennâ el-Merrâküşî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/530-534. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Gânim Kaddûrî. *Ebhâs fî ulûmi'l-Kurân*. Ammân: Dâru Ammâr, 1. Basım, 2006.
- Gânim Kaddûrî. *el-Müyesser fî ilmi resmi'l-mushaf ve dabtih*. 1 Cilt. Cidde: Dâru Vakfi Advâi's-Şâtibiyye, 4. Basım, 2021.
- Gânim Kaddûrî. *İlmü'l-kitâbeti'l-Arabiyye*. 1 Cilt. Ammân: Dâru Ammâr, 1. Basım, 2004.
- Hamidullah, Muhammed. "San'atü'l-kitâbe fî ahdi'r-Resûli ve's-Sahâbe". *Fikrun ve Fen* 3 (1964), 21-27.

Humsî, Naîm. *Fikretü i'câzi'l-Kur'ân münzü'l-bi'seti'n-nebeviyye hatta asrina'l-hâdir*. 1 Cilt. Suriye: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1980.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin. *Târîhu Dimeşk*. thk. Amr b. Garâme el-Umerî. 80 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, B. y., 1995.

İbn Ebi Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *Kitâbü'l-mesâhif*. thk. Muhammed b. Abduh. 1 Cilt. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1. Basım, 2002.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî. *es-Sâhibî fî fkhî'l-lügati'l-Arabîyye ve mesâilihâ ve süneni'l-Arabi fî kelâmihâ*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen. *Mukaddimetü İbn Haldûn*. thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru Yarub, 1. Basım, 2004.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*. thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1. Basım, 1994.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 3. Basım, h 1414.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, B. y., 1960.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-Kurrâ*. 3 Cilt. y.y.: Mektebetü İbn Teymiyye, 1. Basım, 1351.

İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed. *İdâhu'l-vakfi ve'l-ibtidâ'*. thk. Muhyiddîn Abdurrahmân Ramazan. 2 Cilt. Dimeşk: Matbûâtü Macmai'l-Lügati'l-Arabiye, B. y., 1971.

İbnü'l-Mübârek, Ahmed es-Sicilmâsî. *el-İbrîz min kelâmi Seyyidî Abdilazîz edd-Debbâğ*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 2002.

Kürdî, Muhammed Tâhir b. Abdulkadir. *Târîhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Mustafa Muhammed Yağmur. 1 Cilt. Cidde: Matba'atü'l-Feth, 1. Basım, 1946.

Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'ân'ın Metin Yapısı*. Ankara: Otto Yayınları, 1. Basım, 2004.

Maşalı, Mehmet Emin. "Mushaf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/242-248. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mushaf#1>

Mehdevî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebi'l-Abbâs. *Hicâü mesâhifi'l-emsâr*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Dammâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1. Basım, 2007.

Merrâküşî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Osmân. *Unvânü'd-delîl min mersûmi haţti't-tenzîl*. thk. Hind Şelebî. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1990.

Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *Kitâbu'l-kitâb*. Kuveyt: Dâru'l-Kütübî's-Sekâfiyye, B. y., 1977.

Müstağfirî, Ebü'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed b. Mu'tez. *Fedâilü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm. 2 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 2008.

Nâmî, Halîl Yahyâ. *Aslû'l-hattî'l-Arabî*. 1 Cilt. Kâhire: Matbaatü Bolbarbiye, 1. Basım, 1935.

Nehhâs, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ali Sâbûnî. 6 Cilt. Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1409.

Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhibbüddîn. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Mecdî Muhammed. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.

Râfî, Mustafa Sâdık. *Târîhu âdâbi'l-Arab*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, B. y., t.y.

Râzî, Muhammed b. Ebü Bekir. *Muhtâru's-Sihâh*. thk. Yûsuf Şeyh Muhammed. 1 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 5. Basım, 1999.

Sehâvî, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâli'l-ikrâ'*. thk. Mervân el-Atiyye - Muhsin Harâbe. Beyrût: Dâru'l-Me'mûn, 1. Basım, 1997.

Sem'ânî, Ebü Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr. *Edebü'l-implâ' ve'l-istimplâ'*. thk. Max Weisweiler. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1981.

Siirdî, Molla Halîl b. Molla Hüseyin b. Molla Halid. *Şerhu Diyâi Basîrati Kalbi'l-Arûf fi't-Tecvîdi ve'r-Resmi ve Ferşi'l-Hurûf*. Yazma Eser. 648: Süleymaniye Kütüphanesi, 648, 343.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Câmi'u'l-kebîr*. thk. Muhtâr İbrâhîm el-Hâic. 25 Cilt. Kâhire: el-Ezheru ş-şerîf, 2. Basım, 2005.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *İtkân fi 'ulûmi'l-Kurân*. 3 Cilt. Kâhire: el-Hey'etü'l-Misriyye'l-'Amme li'l-Kitâb, B. y., 1974.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tabakâtü'l-huffâz*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1403.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tedrîbü'r-râvî fi şerhi takrîbü'n-nevâvî*. ed. Ebü Kuteybe Nazar Muhammed Fâriyâbî. 2 Cilt. Riyâd: Dâru Tayyibe, B. y., t.y.

Şakakî, Rihab Muhammed Müfid vd. *Kur'an Tilavetinde Mükemmellik*, 2014.

Şemlûl, Muhammed. *İcâzu resmi'l-Kur'ân ve icâzu't-tilâve*. Kâhire: Dâru's-Selâm, 4. Basım, 2012.

Şenkîfî, Muhammed Habîbüllâh b. Abdillâh b. Mâyâbî. *İkâzu'l- a'lâm li vücûbi ittibâi' resmi'l-mushafi'l-imâm*. thk. Arthur Jeffery. Mısır: Matbaatü'l-Maâhid, 1. Basım, 1345.

Tavîl, Seyyid Rızk. *Madhal fî 'ulûmi'l-kirâat*. 1 Cilt. Mekke: Mektebetü'l-Feysaliyye, 1. Basım, 1985.

Vezâretü'l-Evkâf. "el-Mevsû'atü'l-Fikhiyyeti'l-Küveytiyye". *Tecvîd*. C. 10. Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'd-Dîniyye, t.y.

Zencânî, Ebû Abdillâh. *Târîhu'l-Kur'ân*. Kâhire: Müessesetü Hindâvî, B. y., 2016.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Çur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 3 Cilt. Kâhire: Dâru İhyâi'l- Kütübi'l-'Arabî, 1. Basım, 1957.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-A'lâm kamûsu terâcimi li-eşheri'rricâl ve'n-nisâ*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Kâhire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 3. Basım, ts.